

Алла Атаманенко
Острого (Україна)

ПОСТАТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО У ЗАКОРДОННОМУ УКРАЇНОЗНАВСТВІ (1930-і – 1991 РР.)

В історіографічній ситуації, яка існувала в радянській Україні від початку 30-х до другої половини 80-х років, наукове дослідження життя, творчості та діяльності М. Грушевського було можливим лише закордоном (хоча тут треба враховувати відсутність нормального доступу до джерельної бази та особливості впливу політичних переконань дослідників на їх наукову творчість). Сьогодні існує кілька спроб періодизації розвитку грушевськознавства, але всі вони включають загальні основні етапи, які можна подати як 1) прижиттєвий, 2) від смерті історика до 1966 р. (до початку систематичного наукового дослідження в діаспорі), 3) від 1966 по 1989 – діаспорний, 4) сучасний (від 1989 до сьогодні). Кожен із цих періодів має свої характерні риси. Дослідження періоду вивчення доробку історика за його життя, до 1934 р., хоч і ґрунтувалися на наукових засадах, на жаль, не стали (і не могли стати) систематичними. Одночасно формувалася джерельна база грушевськознавства. Періоду від 1934 до 1966 р. притаманні як об'єктивні дослідження, так і фальсифікація діяльності та творчості вченого. Серед найґрунтовніших праць цього часу варто назвати аналітичні біографічні статті Л. Біласа, Дж. В. Сімпсона, С. Горакка. Від 1966 р. відбувалося оформлення методологічної і дисциплінарної структури, планування її розвитку, поширення тематики досліджень. Недоліком розвитку грушевськознавства у цей період була неможливість використання джерел, які зберігалися в Україні, хоча на основі запровадження до наукового обігу джерел західних архівів поширювалася джерельна база та проводилися дослідження фактологічного і концептуального характеру. I, нарешті,

з відродженням незалежної України, дослідники почали запроваджувати до наукового обігу багатющу джерельну базу, недоступну раніше. Крім традиційних форм і методів розвитку грушевськознавства встановилася співпраця між науковими установами й університетами в діаспорі та Україні, яка пов'язана з організацією наукових конференцій, з підготовкою та виданням нових джерел, праць історика, нових досліджень. Значне розширення (кількісне і якісне) джерельної бази, збільшення рядів дослідників-грушевськознавців, які є представниками різних наукових генерацій, стали головними критеріями для виокремлення цього періоду.

У середині 1930-х – 1940-х рр. вчені діаспори й території України, що не перебувала під радянською владою, відзначали пам'ять Великого Українця. Було видано німецькомовний збірник «Проф. Михайло Грушевський. Його життя та його творчість (1866–1934)». Кілька видань з різних причин так і не вийшли, зокрема збірник НТШ на пошану Грушевського та «Збірник» Українського наукового інституту у Варшаві.

30 січня 1944 р. в Музеї Визвольної Боротьби України в Празі відбулося засідання з нагоди 10-ліття смерті вченого, а пізніше було опубліковано кілька статей, більшість яких мали аналітично-мемуарний характер.

В 40-х – середині 60-х рр. в оригіналі та перекладі перевидувалися праці М. Грушевського. Серед них найпомітнішими були англомовний переклад «Історії України» за редакцією О. Фредеріксена та передмовою Г. Вернадського, повне репринтне перевидання «Історії України-Руси» та «Історії української літератури» (в 5-ти т.) у видавництві «Книгоспілка» з аналітичними вступними статтями Б. Крупницького та Д. Чижевського. В середині 50-х – в першій половині 60-х років кількість статей в періодиці збільшилася працями та спогадами М. Андрусика, О. Домбровського, В. Дорошенка, В. Дубровського, О. Оглоблина, М. Стахова, О. Шульгина та ін. Протягом всього часу редагування І. Борщакком журналів «Соборна Україна» та «Україна» в них з'являлися матеріали, пов'язані з Грушевським. У рік 90-ліття вченого було опубліковано статтю Л. Винара з порівнянням історичних погля-

дів І. Франка та М. Грушевського, та дослідження Л. Біласа, в якому вперше в українській та німецькій історіографії було зроблено вдалу спробу проаналізувати ідеологію та світогляд (історіософію) М. Грушевського в контексті виявлення можливих впливів на його погляди та творчість. Статтю про В. Липинського зі згадками про М. Грушевського опублікував Я. Пеленський, автор дисертації про погляди Грушевського та Липинського.

19 грудня 1954 р. в Колумбійському університеті в рамках конференції з нагоди 200-ліття університету відбулася урочиста конференція УВАН у США пам'яті М. Грушевського. Від 1964 р. дослідження постаті М. Грушевського з'являлись на сторінках журналу «Український історик», де від 1966 р. було започатковане комплексне дослідження проблеми та створення джерельної бази. Пізніше Л. Винарем було розроблено структуру наукового напрямку грушевськознавства.

Висловлена Л. Винарем пропозиція видання англomовного перекладу «Історії України-Руси» М. Грушевського викликала жваве обговорення у 1966–1967 р. на сторінках періодичних видань, спробу реалізації проекту науковими організаціями діаспори. Реалізувати проект вдалося вже у 1990-х–2000-х рр. Канадському інституту українських студій.

Восени та взимку 1966–1967 рр. з'явилося кілька окремих ювілейних статей про М. Грушевського в періодичних виданнях, число «Вільної України» пам'яті історика зі статтями і спогадами про Грушевського, і навіть невелика популярна книга – спроба створення його біографії. Але найбільшу увагу привернула до себе публіцистична стаття відомого історика й тюрколога, пізнішого засновника УНІГУ Омеляна Пріцака в журналі «Листи до приятелів», в якій вцілому негативно оцінювалося діяльність і творчість М. Грушевського. Вона майже відразу викликала заперечення з боку вчених і громади. Втім, дискусія щодо статті так і не розгорнулася, бо О. Пріцак до висловлених в ній поглядів в інших публікаціях не повертався й на критику не відповідав. У пізніших працях дослідника, які мають вже зовсім інше оціночне спрямування, дискусійні тези не повторювалися, а обґрунтовуючи потре-

бу створення нової української наукової школи в Гарвардському університеті, у 1973 р. її засновник відносив себе до школи Антоновича-Грушевського (вважаючи, що вона мала розвиток в учнях київського вченого, в учнях учнів і т.д.).

Отже, підсумовуючи, зауважимо, що не зважаючи на дослідження, які з'явилися у 1950-х–1960-х рр., постать М. Грушевського – і як автора фундаментальної «Історії України-Руси», і як політика – керівника Української держави – не досліджувалася систематично. В деяких з досліджень його діяльність висвітлювалася негативно, що було викликане не лише прагненням об'єктивності, а й політичними переконаннями авторів спогадів чи статей, які не могли пробачити Грушевському втрат часів Центральної Ради, його несподіваного «полівіння», повернення в радянську Україну тощо. Тому в середині 60-х років минулого століття в українській історіографії постала проблема систематичного вивчення наукового та творчого доробку М. Грушевського, його діяльності. Була відсутня його наукова біографія, спеціальна бібліографія праць, недостатньо і неповно було проаналізовано його погляди, що визначало й потребу пошуку архівної грушевськіяни, дослідникам не були доступними більшість праць історика, що вимагало їх пошуку і перевидання. Ці завдання спробувало виконати УІТ.

УІТ також підтримало роботу Томаса Приймака «Михайло Грушевський: політика національної культури», що вийшла друком у 1987 р. Однією з останніх статей цього періоду, опублікованій у січні 1989 р. в 39 томі журналу «History Today» стала праця того ж дослідника «Hrushevsky and the Ukraine's «Lost» History», в якій автор розглядав вплив М. Грушевського на вивчення періоду Київської Русі.

Список основних джерел та літератури:

1. Білас Л. Криза нашого образу історії / Л. Білас // Українська літературна газета. – Мюнхен, 1957. – Т.3. – №10 (28).
2. Simpson G.W. Hrushevsky, Historian of Ukraine / G.W. Simpson // The Ukrainian Quarterly. – 1944. – No.2.

3. Horak S. Mykhailo Hrushevsky: Portrait of a Historian / S. Horak // Canadian Slavonic Papers. – 1968. – No.3.

4. History of Ukraine by Michael Hrushevsky / Ed. by O.J. Frederiksen. – Yale : Yale University, 1941.

5. Thomas M. Prymak. Mykhailo Hrushevsky : The Politics of National Culture. – Toronto : University of Toronto Press, 1987.